

УДК 321

Трансформація концептуальних засад політичної науки у культурно-історичному контексті

О.С. ТОКОВЕНКО

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара,
м. Дніпропетровськ, Україна
E-mail: tokovenko_os@mail.ru

Авторське резюме

У статті вноситься на наукове обговорення ідея щодо можливості розгляду політичної науки, виходячи із критеріїв інтелектуальної цілісності та дисциплінарної єдності. У цьому контексті ставиться під сумнів загальноприйнята серед фахівців-політологів думка про те, що політична наука як наукова дисципліна виникає на початку ХХ століття і її концептуальна структура досі знаходиться в стані розвитку, а досить тривалий попередній період слід характеризувати як період політичної думки. Доводиться ідея про те, що визнання факту існування такої наукової дисципліни, як політична наука потребує визнання існування специфічно притаманних їй ідеалів науковості, стандартів мислиивої діяльності, норм, пояснювальних процедур тощо, що дає можливість для об'єднання політичних мислителів, починаючи від Стародавнього світу та закінчуючи сучасними дослідниками в єдину, унікальну, відмінну від інших за своїми методологічними можливостями та евристичним потенціалом науку. Обґрунтовується положення про те, що існування в політичній науці інтелектуальної цілісності та дисциплінарної єдності можливе завдяки існуванню ідеалів науковості, які, у свою чергу, тісно пов'язані з культурно-історичним контекстом, в якому розвивається політична наука. Можливість застосування такого дисциплінарно-інтегрованого підходу розглядається на прикладі впливу, який здійснили на трансформацію концептуальної структури політичної науки культурно-історичні зміни, пов'язані з Великою Французькою революцією та її наслідками. Робиться висновок, що розгляд особливостей розвитку політичної думки в соціально-культурному контексті, пов'язаному з подіями Великої Французької революції та її наслідками, доводить, що політична наука, для якої безумовно характерні дисциплінарна єдність та інтелектуальна цілісність, завдяки такій варіативній своїй складовій, як дисциплінарна матриця, чутливо реагує на зміни соціального контексту, вносить відповідні зміни в категорійний апарат, вводить в сферу наукового пошуку нові, актуалізовані предметні поля.

Ключові слова: інтелектуальна цілісність, дисциплінарна єдність, дисциплінарна матриця, ідеали науковості.

Transformation of conceptual basis of political science under cultural and historical context

O.S. TOKOVENKO

The Oles Honchar Dnepropetrovsk national university, Dnepropetrovsk, Ukraine
E-mail: tokovenko_os@mail.ru

Abstract

The paper is submitted to a scientific discussion the possibility of considering the idea of political science, based on the criteria of intellectual integrity and disciplinary unity. In this context, generally accepted among professionals and political scientists idea that political science as a scientific discipline occurs in the early twentieth century and its conceptual framework is still in a state of development, and a long preceding period should be characterized as a period of political thought is being challenged. The main idea that is being proved is recognition the existence of such scientific discipline as political science requires recognition of the existence of specific inherent ideals of science, cognitive standards, rules, procedures, explanations, etc. They allow political thinkers from the ancient world as well as modern researchers to combine it into a single, unique, different from others in their methodological principles and heuristic potential Science. It is convinced that the existence of intellectual integrity and disciplinary unity in Political Science is possible due to the existence of the ideals of scholarship, which are closely related to the cultural and historical context in which Political Science is being developed. The possibility of applying such disciplinary and integrated approach is considered as an example of the impact that was made by changes of the Great French Revolution and its consequences on transformation of the conceptual framework of Political Science. It is concluded that the consideration of the peculiarities of political thought development in the social and cultural contexts related to the events of the Great French Revolution and its consequences argues that political science is responsive to changing the social context, makes changes in categorical apparatus, introduces the new field of scientific inquiry, actualized subject field. These actions are due to the specific disciplinary unity and intellectual integrity of Political Science and thanks to its variable component such as disciplinary matrix.

Keywords: intellectual integrity, disciplinary unity, disciplinary matrix, scholarship ideals.

© О.С. Токоуенко, 2013

Постановка проблеми. Питання щодо впливу зовнішніх по відношенню до наукової дисципліни чинників на її розвиток і в цьому контексті можливості кардинальних змін її концептуальної структури було та залишається одним із найбільш дискусійних у класичній методології науки, яка, як відомо, використовує для своїх узагальнень досягнення природничих наук. Доцільність застосування цієї методології в соціально-гуманітарних дисциплінах взагалі вважається проблематичним питанням.

Аналіз досліджень і публікацій. Завдяки зусиллям провідних українських дослідників: Ю.А.Левенця, М.І.Михальченка, Л.Є.Шкляра, В.О.Котегоренка, М.С.Кармазіної, В.П.Горбатенка, О.В.Бабкіної, Ф.М.Кирилюка, В.М.Денисенка та інших останніми роками здійснена суттєва реконструкція теоретико-методологічного підґрунтя вітчизняної політичної науки. Проте питання щодо співвідношення концептуальних та культурно-історичних чинників розвитку політичної науки ще не було актуалізовано. Загальноприйнятою серед фахівців-політологів є думка про те, що політична наука як наукова дисципліна виникає на початку ХХ століття і її концептуальна структура досі знаходиться в стані розвитку. В той же час досить тривалий попередній період, репрезентований у творчості таких видатних західноєвропейських політичних філософів, як Платон, Аристотель, Гоббс, Локк, Монтеск'є, Руссо, Кант, Гегель та багатьох інших, за звичаєм характеризується як період політичної думки. Подібний поділ політології на періоди політичної думки та політичної науки виглядає значною мірою штучним. Аргументація на кшталт того, що до певного часу «інтерес філософів та вчених в даній сфері обмежувався головним чином питаннями держави та влади...Проте у ХІХ-ХХ ст. розширення сфери політичної практики та, відповідно, політичних досліджень у поєднанні з необхідністю тематичної спеціалізації зумовили, з одного боку, мислення на рівні абстрактних філософських категорій, а з іншого – мислення специфічними політичними поняттями» [4; 7] не враховує досягнень сучасної методології науки, згідно з якими кожна наукова дисципліна містить у собі певні інтегруючі чинники, насамперед ідеали науковості, які дозволяють об'єднувати дослідників, працюють у різні історичні епохи та у відмінних культурно-історичних контекстах в єдину наукову дисципліну. Абсурдно ставити під сумнів той факт, що Евклід та Лобачевський, або Ньютон та Ейнштейн, незважаючи на суттєву відмінність в їхніх поглядах, є представниками відповідних наукових дисциплін, зокрема математики та

фізики. Чому ж тоді Платону, Макіавеллі та Парето, незважаючи на очевидну схожість в їхніх поглядах, зокрема на проблематику елітизму, відмовляється в праві бути об'єднаними в єдину наукову дисципліну – політичну науку? Якщо ми визнаємо факт існування такої наукової дисципліни, то в такому випадку необхідно визнати існування специфічно притаманних їй ідеалів науковості, стандартів мисливості діяльності, норм, пояснювальних процедур тощо, які дійсно дають можливість для об'єднання політичних мислителів, починаючи від Конфуція та Каутілії і закінчуючи сучасними дослідниками в єдину, унікальну, відмінну від інших за своїми методологічними можливостями та евристичним потенціалом науку.

Такий дисциплінарно-інтегрований підхід до політичної науки дає можливість дещо з іншого ракурсу розглянути закономірності формування та розвитку її концептуального апарату.

Тому метою дослідження є обґрунтування ідеї щодо існування в політичній науці інтелектуальної цілісності та дисциплінарної єдності, які есплікуються через існування ідеалів науковості, які, у свою чергу, тісно пов'язані з культурно історичним контекстом, в якому розвивається політична наука. Можливість застосування такого підходу буде розглянута на прикладі впливу, який здійснили на трансформацію концептуальної структури політичної науки культурно-історичні зміни, що пов'язані з Великою Французькою революцією та її наслідками.

Виклад основного матеріалу. Спочатку декілька зауважень методологічного порядку. Відправною точкою в подальшій аргументації є розуміння того, як поєднані в розвитку політичної науки її інваріантні та варіативні складові, тобто що є незмінним у цьому розвитку та які складові її концептуальної структури змінюються, і далі - якщо подібні зміни відбуваються, то під впливом яких чинників.

Щодо інваріантних складових, то це, безумовно, ідеали науковості, які притаманні політичній науці. Базовим для розуміння цієї фундаментальної категорії є визначення видатного сучасного методолога науки С.Тулміна, згідно з яким ідеали науковості це «ідеальні уявлення про оточуючий людину світ та межі його пізнавальних здібностей. Подібні уявлення виникають на основі загальних світоглядних установок, сформульованих у культурі певної епохи» [7, с. 154].

Відповідно в політичній науці під ідеалами науковості слід розуміти ідеальні уявлення про політичну реальність, місце в ній людини та можливості її пояснювальних та розуміючих процедур щодо цієї реальності. Класичним

прикладом подібних ідеалів у політичній науці є положення Аристотеля про те, що політика є наукою про засоби досягнення вищого блага для держави та громадянина. Ідеали науковості надають політичній науці інтелектуальну цілісність та дисциплінарну єдність. Ідеали науковості в політичній науці є інваріантною складовою, тому що виконують функцію своєрідних «інтелектуальних обріїв», яких політичні мислителі намагаються досягнути, але ті, в свою чергу, постійно віддаляються, стають певним дороговказом для нових поколінь дослідників.

У XVIII столітті ідеали науковості політичної науки досягли своєї максимальної втіленості в творчості представників французького просвітництва, насамперед Ж.-Ж.Руссо, Ш.Монтеск'є, Вольтера, Кондорсе та багатьох інших. Відповідь на питання щодо шляхів та засобів досягнення вищого блага для держави та громадянина, завдяки ідеям французьких просвітників, постала у вигляді всебічно аргументованої теоретичної конструкції, що об'єднала в собі такі складові, як свобода, рівність, соціальна справедливість, народний суверенітет, громадянське суспільство, розподіл влади, права людини тощо.

В цей час склалася унікальна ситуація, коли французькі політичні мислителі в своїх теоретичних творах практично змоделивали подальші події в політичному житті французького суспільства, що отримали назву Великої Французької революції. Особливо це стосується поглядів Ж.-Ж.Руссо. Загальновідомим є той факт, що якобінці вважали його своїм учителем і під час якобінської диктатури в 1894 році прах Ж.-Ж.Руссо був з почестями перенесений до паризького Пантеону.

Дійсно, якщо ми звернемося до творчості Ж.-Ж.Руссо, то стає зрозуміло, чому його політичну концепцію, особливо в тому вигляді, яку вона мала в «Роздумах про походження та основах нерівності між людьми», слід вважати передвісником Великої Французької революції.

Теоретична конструкція Ж.-Ж.Руссо у стислому вигляді має таку логічну послідовність. Вихідний етап суспільного розвитку це період природного стану, коли людина знаходилась у стані гармонії з собою (у стані невідчуженості від своєї природної сутності), з іншою людиною та з оточуючим середовищем, тобто для цього стану були притаманні такі первинні та необхідні для людського буття якості, як свобода і рівність. Втім, у самій людській сутності міститься риса, яка взагалі відрізняє людину від тварини, а саме – здатність до самовдосконалення. Наслідком процесу самовдосконалення стало поступове прирощення знання людини, яке, в свою чергу, привело до

її економічного, соціального, духовного прогресу. Принциповим етапом у цьому поступі стала поява приватної власності, яка докорінним чином змінила систему суспільно-політичних відносин, привела в кінцевому результаті до появи громадянського суспільства. Громадянське суспільство це такий суспільний стан (протилежний до природного), якому притаманна відчуженість людини від своєї сутності, іншої людини, навколишнього середовища, це суспільство, яке побудовано на принципах несвободи та нерівності. Але поступово, в процесі розвитку, громадянське суспільство досягає такої форми свого існування, коли деспотія призводить до того, що людина, знаходячись у рабському стані немов би знов повертається до природного стану: люди знов стають рівними у своєму рабстві. Однак деспотія здатна утримати людей у стані несвободи та нерівності тільки завдяки силі, тому для того, щоб повернути людині свободу та рівність, потрібно лише одне: силою знищити насилля. «На одній лише силі тримається деспотія, - пише Ж.-Ж.Руссо, - одна тільки сила її звергне» [5, с. 487]. Тільки після цього в людське суспільство знов повернуться, але вже на більш високому рівні свобода та рівність. Звідси стають зрозумілими гасла Великої Французької революції: «Свобода, рівність, братерство!».

Ще одним прикладом намагання перевести у практичну площину теоретико-політичні ідеї французького просвітництва стала діяльність отців-засновників Сполучених Штатів Америки, а саме: Т.Джефферсона, Дж.Медісона, А.Гамільтона та інших. Під час гострих політичних дискусій XVIII століття, в яких йшлося про пріоритетні теоретико-політичні засади побудови нової американської держави, і республіканці, і федералісти постійно звертаються за аргументацією до творів Ш.Монтеск'є, Ж.-Ж.Руссо, про що свідчить не тільки хід самої полеміки, але й тексти Декларації незалежності Сполучених Штатів, Білля про права, Конституції США.

В той же час можна констатувати і факт зворотного впливу, що здійснила Велика Французька революція на розвиток західноєвропейської політичної думки. Для того, щоб відійти від суто фактуальної фіксації подібного впливу, повернемося до методологічної складової нашого дослідження, а саме до положення щодо поєднання інваріантних та варіативних складових у розвитку політичної науки. Вище було зазначено, що інваріантною складовою політичної науки є її ідеали науковості. Щодо варіативної складової, то в даному випадку доцільно використати поняття Т.Куна «дисциплінарна матриця». Термін «дисциплінарна» застосовується тому, що «враховує звичайну

приналежність учених-дослідників до певної дисципліни; «матриця» – тому, що вона складена з упорядкованих елементів» [2, с. 237-238]. Евристичні можливості використання поняття «дисциплінарна матриця» до предметного поля політичної науки зумовлені тією обставиною, що це дає можливість, з одного боку, поєднати при розгляді закономірностей розвитку політичної науки як внутрішньонаукові (когнітивно-концептуальні), так і зовнішньонаукові (культурно-історичні) чинники, а з іншого – визначити закономірності трансформації її концептуальної структури. Нагадаємо, що термін «дисциплінарна матриця» Т.Кун запропонував для того, щоб перейти від макрореволюційного (парадигмального) до мікрореволюційного (еволюційного) ракурсів розгляду наукового розвитку. Дисциплінарна матриця завдяки культурно-історичним, світоглядним, етичним її складовим, чутливо реагує на зміни соціального контексту, вносить відповідні зміни в категоріальний апарат, вводить у сферу наукового пошуку нові, актуалізовані предметні поля.

Дисциплінарна матриця західноєвропейської політичної науки у другій половині XVIII століття, знаходячись під суттєвим впливом французького просвітництва, мала досить стабільний вигляд і включала в себе концепти, що на той час були загальноприйнятими, а саме: природний стан, природні права, суспільний договір, суверенітет, розподіл влади, загальний дух нації, політична та природна свобода, принципи та природа правління тощо.

Події Великої Французької революції мали суттєві наслідки не тільки в сфері суспільно-політичних відносин, але в значній мірі активізували перегляд усталених теоретико-політичних побудов. Започаткував цей процес Е.Берк у своєму відомому творі «Роздуми про Французьку революцію». Принциповим є та обставина, що критична аргументація Е.Берка була спрямована не стільки на події, постаті, обставини революції, скільки на її ідеологічне підґрунтя, а саме теоретико-політичні погляди французького просвітництва. Насамперед це стосується таких базових категорій, як природне право, суспільний договір та народний суверенітет. Е.Берк наполягає на тому, що природне право це не стільки невідчужені, уроджені права абстрактного індивіда, на чому наголошували просвітники, скільки розумний порядок речей, який має провіденціальне походження. Суспільний договір це абстрактна схема, в основі якої знаходиться хибне та наївне переконання, що держава це конгломерат абстрактних індивідів.

Використовуючи подібну аргументацію, Е.Берк мав за мету не тільки зруйнувати ідео-

логічне підґрунтя Великої Французької революції, але й сформулювати певну альтернативу сталим теоретичним схемам. Він наполягає на безумовній довірі до «несвідомої мудрості пращурів», на тому, що держава та суспільство є не винаходом людини, а частиною універсуму, продуктом природної еволюції [1, с. 97]. Своєрідна компіляція провіденціалізму, емпіризму, історизму дійсно дозволили Е.Берку започаткувати ідеологічну альтернативу просвітницьким поглядам і в історію політичної науки він увійшов як один із засновників класичного консерватизму.

Те, що поява консерватизму, який зробив суттєвий внесок у реконструкцію дисциплінарної матриці політичної науки, є своєрідною реакцією на події Великої Французької революції підтверджує також творчість видатних французьких представників цієї ідеологічної течії Ж. де Местра та Л. де Бональда. Ними було розроблено цілу низку нових теоретичних підходів до політичної проблематики, які є актуальними та використовуються дослідниками і в наші дні. Зокрема йдеться про критичне ставлення до раціоналістичного розуміння суспільства та людини, притаманного французькому просвітництву, оптимістичного погляду просвітників на природу людини, розум і воля якого здатні перебудувати державу на принципах свободи, рівності та братерства.

Ідеологи консерватизму запроваджують ірраціоналістичні принципи розуміння суспільно-політичного розвитку. Розум, з їх точки зору, не може без релігії досягнути сутності держави і місце в ньому людини. Ключове положення консерватизму – принцип авторитаризму. Під цим поняттям вони розуміють порядок, сенс буття. Джерело авторитету має трансцендентне походження. Держава розуміється як ієрархічно упорядкована на основі суверенної влади єдність того чи іншого народу. Ж. де Местр наголошує на тому, що «народу притаманна загальна душа та дійсна моральна єдність, що відрізняють один народ від іншого» [3, с. 78].

Французькі консерватори намагалися протиставити просвітницьким поглядам на людину, своєрідній «релігії людини» свою «релігію суспільства». Головна небезпека просвітницької теоретико-політичної концепції, з їхньої точки зору, полягала в деструктуванні суспільства, перетворенні його в своєрідний конгломерат індивідуумів. Природна сутність суспільства, наполягали консерватори, завдяки хибним теоретичним побудовам просвітників та спробам втілення їх у практичну політичну реальність, була зруйнована. Нагальна потреба подальшого суспільного розвитку наприкінці XVIII століття полягала у відмові від принци-

пу «Я» у суспільному житті та поверненні до природного принципу «Ми», який був успадкований від предків і знайшов своє втілення в таких формах суспільного життя, як родина, громада, держава. Можливість реалізації цього була зумовлена тією обставиною, що в умовах революційних перетворень у Франції сформувалася нова територіально-адміністративна одиниця – комуна, яку консерватори вважали «дійсною політичною родиною».

Принциповим для розуміння змісту нововведень в дисциплінарну матрицю політичної науки, внесених консерватизмом, є нова світоглядна концепція людини. На відміну від просвітницької доктрини, якій були притаманні гуманістичні ідеали, віра у творчі можливості людини, консерватори доводили, що людина в принципі не в змозі змінити те, що не є результатом її творіння, тобто вдосконалити державу, яка за їх переконанням є результатом акту провиденціального творіння. У більш широкому контексті консерватори наполягали на тому, що людині взагалі не притаманна така риса, як здатність до творчої діяльності, яка є прерогативою лише Бога. Бог не тільки створив державу, родину, мову, але й дав людині механізми передачі від покоління до покоління досвіду, необхідного для репродукції феномена людини, соціально-політичних інститутів суспільного буття, а саме – традиції.

Категорія «традиція» є суттєвим теоретичним нововведенням консерватизму у концептуальну структуру політичної науки. Традиція – найважливіша якісна ознака людини, те що виокремлює її із тваринного світу. Завдяки традиціям здійснюється трансляція у соціальному просторі та часі певного знання, досвіду. Пріоритетну роль у цьому виконує мова, яка займає особливе місце у теоретичних побудовах консерватизму. Мова – це традиційна думка. Завдяки мові людина засвоює зміст ідейної та духовної спадщини попередніх поколінь.

Очевидно, що під впливом консервативних ідей дисциплінарна матриця політичної науки наприкінці XVIII століття зазнала суттєвої трансформації. Були піддані критиці усталені принципи цієї матриці, концептуальний апарат політичної науки значною мірою був оновлений, а її проблемне поле суттєво розширилося. В той же час відзначимо, що модернізації зазнала і та складова дисциплінарної матриці, яка була успадкована від французького просвітництва, насамперед проблематика свободи, громадянського суспільства, прав людини, що стало можливим завдяки діяльності видатних представників лібералізму Б.Констана, А.Токвіля, І.Бентама та багатьох інших.

Зростання інтересу до ліберальних ідей у західноєвропейській політичній думці

безумовно слід вважати також одним із наслідків Великої Французької революції. Вкажемо на декілька суттєвих обставин цього процесу. По-перше, аналіз творчості представників лібералізму дає підстави зробити висновок, що здійснилась корекція ідей французького просвітництва насамперед з точки зору посилення впливу ідейної спадщини Ш.Монтеск'є та, навпаки, послаблення позицій Ж.-Ж.Руссо. По-друге, пріоритетні напрямки теоретичних розробок ідеологів лібералізму були сконцентровані на одній із складових ідейного гасла Великої Французької революції: «Свобода, рівність, братерство!», а саме – на проблематиці свободи, в той час як інші його складові опинилися за межами уваги ліберальних дослідників та були актуалізовані в політичній науці дещо пізніше завдяки увазі з боку представників іншого ідеологічного напрямку, а саме – соціал-демократії. По-третє, розробка теоретичних засад лібералізму відбувалася в умовах, коли з'явилася можливість не тільки здійснювати подібний аналіз лише на теоретичному рівні, але й розглядати практичний досвід втілення ліберальних ідей, насамперед на прикладі Сполучених Штатів Америки.

Внесок теоретиків лібералізму у розвиток дисциплінарної матриці політичної науки полягає у наступному. Подальший розвиток отримало теоретичне положення Ш.Монтеск'є щодо відмінностей між природною та політичною свободою. Для Б.Констана політична свобода стає лише умовою для досягнення свободи громадянської. Громадянська свобода, в свою чергу, може бути реалізованою лише шляхом безумовного дотримання прав особи, до яких він відносить недоторканість свободи, свободу совісті, свободу слова, друк та зібрань, свободу обрання професії та місця мешкання, недоторканість власності, невтручання держави в економіку. Саме права особи визначають межі політичної влади. Суспільство, за його думкою, повинно створити відповідні інституції, які мали б за мету відслідковувати недоторканість цих меж, насамперед інститут суспільної думки та відповідну побудову взаємодії гілок влади.

Безумовним позитивним внеском іншого видатного теоретика лібералізму А.Токвіля стало започаткування у політичній науці розробки такої важливої її складової, як теорія демократії. Саме він уперше запропонував застосовувати поняття «демократичний процес» до розгляду політичних особливостей життя суспільства, охарактеризував таке явище, як «демократична революція», визначив головні небезпеки, що загрожують подальшому процесу демократизації європейського суспільства, а саме: небезпеки егалітаризації, тиранії біль-

шості та адміністративної централізації. Саме А.Токвіль довів, що у демократичному процесі можливі два альтернативні напрями розвитку: досягнення рівності або у поєднанні зі свободою, або ж без неї. Вибір напрямку розвитку залежить від конкретно-історичних, політичних особливостей суспільства [6, с. 306].

Висновки. Підводячи підсумки, відзначимо, що розгляд особливостей розвитку політичної думки в соціально-культурному контексті,

пов'язаному з подіями Великої Французької революції та її наслідками, доводить, що політична наука, для якої безумовно характерні дисциплінарна єдність та інтелектуальна цілісність, завдяки такій варіативній своїй складовій, як дисциплінарна матриця, чутливо реагує на зміни соціального контексту, вносить відповідні зміни в категорійний апарат, вводить в сферу наукового пошуку нові, актуалізовані предметні поля.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Берк Э. Размышления о революции во Франции и заседаниях некоторых обществ в Лондоне, относящихся к этому событию. – М., 1993.
2. Кун Т. Структура научных революций. – М., 1977.
3. Местр Ж. Рассуждения о Франции. – М., 1987.
4. Митрошенков О.А. Политическое знание и теория // Вест. Моск. Ун-та. – Сер.12. Политические науки. – 2002. - №4. – С. 6-24.
5. Руссо Ж-Ж. Трактаты. – М., 1990.
6. Токвиль А. О демократии в Америке. – М., 1992.
7. Тулмин Ст. Человеческое понимание. – М., 1984.

REFERANCES:

1. *Berk Je.* Razmyshlenija o revoljucii vo Francii i zasedanijah nekotoryh obshhestv v Londone, odnosjashhhsja k jetomu sobytiju (Reflections on the Revolution in France, and some of the meetings of the Society in London, relating to this event). М., 1993.
2. *Kun T.* Struktura nauchnyh revoljucij (The Structure of Scientific Revolutions). М., 1977.
3. *Mestr Zh.* Rassuzhdenija o Francii (Reasoning about France). М., 1987.
4. *Mitrosheikov O.A.* Politicheskoe znanie i teorija (Political knowledge and theory). *Vest. Mosk. Un-ta. Ser.12. Politicheskie nauki.* 2002. №4. PP.6-24.
5. *Russo Zh-Zh.* Traktaty (Treatises). М., 1990.
6. *Tokvil' A.* O demokratii v Amerike (Democracy in America). М., 1992.
7. *Tulmin St.* Chelovecheskoe ponimanie (The human understanding). М., 1984.

Токовенко Олександр Сергійович - доктор філософських наук, професор, декан факультету суспільних наук і міжнародних відносин, завідувач кафедри політології Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Адреса: 49010, м. Дніпропетровськ, просп. Гагаріна, буд. 72, 1-й корпус, ауд. 706
Телефон: +38 (056) 374-98-69, E-mail: tokovenko_os@mail.ru

Tokovenko Olexandr Sergiyovych – doctor of philosophical sciences, Full Prof., dean of the faculty of social sciences and international relations, head of the department of political science
The Oles Honchar Dnepropetrovsk national university
Address: 72, Gagarin Avenue, 1st building, room 706, Dnipropetrovsk, 49010
Phone: +38 (056) 374-98-69, E-mail: tokovenko_os@mail.ru